Boráros-Bakucz Dóra

A MINIFIKCIÓ MŰFAJA A XX. SZÁZADI LATIN-AMERIKAI IRODALOMBAN

– A MINIFIKCIÓ MŰFAJI STÁTUSZA AZ IRODALOMKRITIKÁBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A PALIMPSZESZT JELLEGŰ SZÖVEGEKRE –

TÉZISEK

A dolgozat témája:

A dolgozat a latin-amerikai minifikció műfaján belül erőteljes mértékben mutatkozó palimpszeszt jellegű szövegek műfaji státuszát, történeti kialakulását, szerkezetét és elméleti elhelyezésének lehetőségeit vizsgálja.

Kutatásaink kiindulópontjai és hipotézisei:

1. A kortárs latin-amerikai irodalomban a minifikció (latin-amerikai *egyperces*) műfaján belül létezik egy jól leírható korpusz, amely a nyugati kultúra ismert motívumaival operál, vagyis palimpszeszt módjára újraírja a tradíció részét képező történeteket. Ezeknek a szövegeknek azonban a mai napig kérdéses a műfaji státusza, főként a korpusz több szempontból is heterogén jellege miatt, ami elsősorban arra vezethető vissza, hogy történetileg igen fiatal formációról van szó. Bár számos műfaji leírás és elméleti megközelítés létezik, az általános irodalomtörténetekben mint önálló műfaj legfeljebb az említés szintjén jelenik meg.

   Első hipotézisünk szerint a minifikció önálló műfajnak tekinthető, amely az eddig megjelent irodalomkritikai megközelítések szintézisével jól leírható. Történetileg a Modernizmusban gyökeredzik (a Modernizmus itt a spanyol nyelvű irodalmakban használt, elsősorban Rubén Darío nevéhez köthető irányzatként értendő), az Avantgárd hatása alatt fejlődik tovább, és a 60-as években konszolidálódik.

2. A minifikció az irodalomkritikában narratív alapú, de proteikus, kevert műfajként jelenik meg (vagyis más műfajok, elsősorban lírai műfajok és az esszé elemei is megfigyelhetőek a szövegekben). Bár a műfaji határok elmosása-elmosódása általános jelenség a kortárs irodalomban, léteznek olyan elméleti megközelítések, amelyek további alműfajokat különböztetnek meg a minifikción belül, attól függően, mely műfaj elemei dominálnak az adott szövegek esetében.

   Második hipotézisünk szerint az alapvetően narratív jelleg a palimpszesztikus szövegek esetében jól bizonyítható, hiszen a legtöbb szöveg olyan szorosan kötődik az átírás

alapjául szolgáló történet – a hipotextus – narratív struktúrájához, hogy annak felismerése és a befogadás során való alkalmazása nélkül korlátozottá, szélsőséges esetekben pedig akár értelmezhetetlenné is válhat a palimpszesztikus szöveg, a hipertextus. Ennek értelmében a konkrét szövegpárokon kimutathatóak olyan elemek, amelyek mind a hipotextus mind a hipertextus elbeszélői szerkezetének részét képezik.

3. Mivel meglehetősen fiatal formációról van szó – a 60-as éveket tekinti a kritika kezdeteknek és 1981-es Dolores Kochnak az a tanulmánya, amelyben először fogalmazódik meg az új műfajiság gondolata –, az elméleti írásokban gyakran tipikusan posztmodern jelenségként hivatkoznak rá. A szélsőségesen rövid forma, az elliptikus szerkezet, és az evokatív jelleg utalhat olyan, a Posztmodern gondolatköréhez tartozó jelenségekre, mint a metanarratívában való hit elvesztése, a nagy struktúrák összeomlása, és a narráció mint olyan kimerülése. A gondolatmenet a logikáját követve arra a következtetésre juthatunk, akár annak a veszélye is fennálhat, hogy a lehetséges történetek is elfogytak, így az irodalom kénytelen a már meglévő, tradicionális történetekhez folyamodni, és azokkal párbeszédbe lépni.

Harmadik hipotézisünk szerint megfelelő megszorításokkal a minifikció palimpszesztikus szövegei értelmezhetőek különböző posztmodern esztétikai megközelítésekkel, még akkor is, ha a latin-amerikai kultúra nem mutatja azokat a tipikusan posztindusztriális társadalmakra jellemző tüneteket, amelyek arra utalnak, hogy a Modernitás véget ér a XX. század közepén, és ennek következményei az 50-es, 60-as évektől kezdve az élet minden területén, a kultúrában, és az irodalomban is érvényesülnek.

A disszertáció tézisei:

1. Az első fejezetben meghatároztuk a minifikció aktuális műfaji státuszát a kritikában, definiáltuk a műfajt, majd a különböző elméleti megközelítések és leírások szintézisével bizonyítottuk, hogy önálló műfajként viselkedik. A palimpszeszt jellegű szövegeket a műfaj

paradigmatikus változatának tekinve feltételeztük, hogy jellegükből adódóan metairodalomként vallanak önmagukról, az irodalomhoz való viszonyukról. A műfaji meghatározás után azt vizsgáltuk, hogyan alakult ez a szövegtípus a század eleje óta, milyen hatások érték, milyen változásokon mentek keresztül azok a motívumok, amelyek a következő fejezetben elemzett minifikciós szövegekben is megjelennek. Lauro Zavala, a műfaj egyik legtöbbet publikált szakértője a következőképpen fogalalja össze a műfaj sajátosságait: „A természetéből adódó sokszínűség és rövidség, az, ahogyan az olvasóra kacsint, a humor és a fraktális jelleg, a gyors ritmus, és a benne rejlő virtualitás mind arra utal, hogy a minifikció a harmadik évezred jellemző műfajává válik”[1]. Nem Zavala az egyetlen, aki korunk műfajának nevezi a minifikciót, ugyanakkor az irodalomkritika ennek a szövegfajtának az esetében is feladatának tekinti az előzmények feltárását, még akkor is, ha a historicista szemléletnek megvan az a veszélye, hogy az irodalmat egyszerű fejlődéses képződménynek tekinti, miközben figyelmen kívül hagyja magát a kreációt és a műalkotás automitását. Mindezen szempontok figyelembevételével, és a történetiséget pusztán a szélesebb perspektívában való megfigyelés eszközének tekintve, módszerünk a következő volt: kiválasztottuk a kritikában előzményként megjelenő irányzatok és szerzők szövegei közül azokat, amelyek a nyugati kultúra irodalmi hagyományának ismert történeteit dolgozzák fel – mitológiai, népmesei, bibliai motívumokat –, Baudelaire és a francia szimbolisták hatásától kezdve, Kafkán, a mexikói Julio Torrin és az argentin Leopoldo Lugonesen keresztül Borgesig.

Jorge Luis Borges több szempontból is mérföldkő a műfaj történetében. Több kritikus is őt tekinti a minifikció első igazi képviselőjének, nála – úgy is mint alkotónál, és úgy is mint antológiaszerkesztőnél – kap a rövid forma kiemelt szerepet, és az ő szövegeiben történik meg a rövidpróza műfaján belül a narratív és az esszéisztikus elemek szerves összeolvadása, amelynek következményeképp kialakul az az elliptikus szerkesztésmód, amely a minifikció egyik alapvető tulajdonsága. A következő alapvető technikák figyelhetőek meg az *El Hacedor* (Az Alkotó) című kötet alapján, melynek prózaszövegeit az irodalomkritika a minifikció borgesi változatának jellegzetes előfordulásaként tartja számon: minimálisra korlátozott narráció és explicit lírai-esszéi elemek (szélsőséges esetben akár el is tűnhetnek az elbeszélés elemei), a narráció keretének

[1] Zavala, Lauro. *Relatos vertiginosos, cuentos mínimos*. IN: Zavala, Lauro. *Cartografías del cuento y de la minificción*. Editorial Renacimiento, España, 2004. p. 110.

megkettőzése (kettős fikció vagy fikció a fikcióban), narráció és reflexió jelenléte egyenlő (vagy közel egyenlő) arányban, illetve előfordul az is, hogy tiszta narrációról beszélhetünk, bár ez a legkevésbé jellemző. A történeti áttekintés Marco Denevi 1966-os *Falsificaciones* (Hamisítások) című kötetével végződik, amely kifejezetten olyan palimpszeszt jellegű szövegek gyűjteménye, amelyek már teljes egészében megfelelnek a minifikció műfaji leírásának. Ettől a kötetettől számítjuk a műfaj jellegzetes, átírásos változatának prosperálását, amely napjainkig tart.

2. Ahhoz, hogy meg tudjuk figyelni a palimpszesztikus szövegek és a megfelelő hipotextusok viszonyát, először is meg kellett határoznunk azt a korpuszt, amelyen elvégezzük az elemzéseket. Vizsgálatainkat a latin-amerikai országok spanyol nyelvű irodalmain belül az argentin irodalomra korlátoztuk, mivel – talán részben éppen Borgesnek köszönhetően – Argentína a minifikció egyik bölcsője, és Mexikó mellett az az ország, ahol a legtöbb minifikciós kiadvány jelenik meg. Öt szerző (Ana María Shua, Marco Denevi, Raúl Brasca, David Lagmanovich és Luisa Valenzuela) hét kötetéből, valamint egy kortárs argentin minifikciókat tartalmazó antológiából válogattunk[2]. A válogatás eredményeképpen egy több, mint hatvan szöveget számláló gyűjtemény jött létre, amely tematikusan osztályozva a szövegvizsgálatok alapjául szolgált. A gyűjtemény – amely egy kortárs argentin palimpszesztikus minifikciókat tartalmazó antológia alapjául szolgálhat – megtalálható a dolgozat függelékében.

A három tematikus csoportból kiválasztottuk azokat a szövegeket, amelyekben az adott tematikán belül leggyakrabban előforduló motívum jelenik meg, így a mitológiai

---

[2] A kötetek a következők:

Luisa Valenzuela: *BREVS – microrrelatos completos hasta hoy* (Alción Editora, Córdoba, Argentina, 2004)

Ana María Shua: *Temporada de fantasmas* (Páginas de Espuma, Madrid, 2004)

Raúl Brasca: *Todo tiempo futuro fue peor* (Thule Ediciones, Barcelona, 2004)

Marco Denevi: *El jardín de las delicias* (Thule Ediciones, Barcelona, 2005)

Marco Denevi: *Falsificaciones* (Thule Ediciones, Barcelona, 2006)

David Lagmanovich: *Los cuatro elementos* (Menoscuarto, Palencia, 2007)

Ana María Shua: *Casa de geishas* (Thule, Barcelona, 2007)

Pollastri, Laura (ed.): *El límite de la palabra, antología del microrrelato argentino contemporáneo* (Menoscuarto, Palencia, 2007)

témákat újraíró szövegeken belül a homéroszi hipotextusokat, azon belül pedig a szirének és a Trójai háború történetének feldolgozásait, a mesék közül a Békakirály történetét újraíró minifikciókat, a bibliai epizódok esetében pedig a Teremtés könyvéből vett motívumok átértelmezéseit. Az ilyen módon létrejött hipertextus-korpusz egyes elemeit összevetettük a megfelelő hipotextussal és kimutattuk, hogy az esetek túlnyomó többségében valóban olyan szoros a kapcsolat átírt szöveg és átírás között, hogy ez utóbbi valósággal ráépül az eredeti történet narratív struktúrájára, kölcsönveszi annak egyes elemeit, éppen ezért a hipotextus ismerete nélkül a befogadás valóban nehézkessé, illetve adott esetben lehetetlenné válhat. Vannak olyan szövegek is, amelyek ugyan használják egyes elemeit valamely ismert történetnek, de önálló narratív struktúrával rendelkeznek, ezek a szövegek általában más műfajok irányába mutatnak (vicc, karikatura, aforizma), vagy éppen hogy veszítenek a narratív jellegből, egy-egy átvett elemet metaforaként használnak, és lírai jelleget öltenek.

3. Harmadik hipotézisünk a minifikció posztmodern jellegére vonatkozott: azt állítottuk, hogy a műfaj – különös tekintettel a palimpszeszt jellegű szövegek – értelmezhetőek olyan elméleti megközelítések segítségével, amelyek valamely módon a posztmodernnek nevezett esztétikák ideológiájához tartoznak. Ezzel a felvetéssel kapcsolatban két problémakört vázoltunk fel: az első, miszerint a posztmodern kifejezés önmagában is problematikus, hiszen egyrészt nem csak irodalmi kontextusban használatos, másrészt nincsen még közel pontos definíció sem, amelynek segítségével leírható lenne, (akár mint korszak, akár mint irányzat, ami szintén nem tisztázott). A másik probléma a latin-amerikai kultúrában való értelmezhetősége, hiszen alapvetően eurocentrikus, a posztindusztriális társadalmakra jellemző jelenségről van szó.

Állításunk, miszerint vizsgálatunk tárgya mégis értelmezhető a Posztmodernitás problematikus keretein belül csak úgy lehetséges, ha pontosítjuk, mit értünk alatta. Mivel a dolgozat keretei nem tették lehetővé, hogy érdemben állást foglaljunk egy ekkora volumenű vitában, meghatároztuk, melyek azok a Posztmodernnel elméleti síkon foglalkozó írások, illetve azokon belül melyek azok az alapvetések, amelyek az általunk posztmodern mentalitásnak nevezett szemlélet alapjait képezik, és amelyek az átírásos minifikciós szövegekre is alkalmazhatóak. Négy ilyen alapvetést fogalmaztunk meg: a nagy struktúrákban és a Modernitásra jellemző metanarratívákban való hit megingása vagy akár

elveszítése (Lyotard nyomán), a múlthoz való nem naiv, hanem kritikai jellegű, ironikus visszatérés (Eco), az a Bókay megfogalmazásában posztmodern érzékenység, amely egy olyan attitűdöt jelent, mely felismeri a rend mögött a rendetlenséget, a mélység mögött a felszínességet, a formában rejlő formátlanságot, a stabil struktúra mögött a szétbomlót, végül pedig az olvasatok egyenlő volta, a „szerző halála" és az „olvasó születése", valamint a szerzői és befogadói szerep összeolvadása (Barthes).

Ami a latin-amerikai viszonyokra való alkalmazást illeti, Donald L. Shaw monográfiáját[3] vettük alapul, amelyben a latin-amerikai újpróza vagy más néven *Boom*, és az azután következő *Postboom* leírását adja. Meghatároz egy olyan vonulatot a kortárs narratívában, amely nagyjából a hetvenes évektől jelentkezik, és nem a *Postboom* fő csapását követi, hanem egyrészt a *Boom* örökségét viszi tovább, másrészt pedig olyan posztmodern gondolatok fogalmazódnak meg benne, amelyek nagy vonalakban követik azokat az alapvetéseket, amelyeket összefoglalóan *posztmodern mentalitásnak* neveztünk. A minifikció palimpszeszt jellegű szövegeiben tükröződő szemlélet tehát ismét a Posztmodernhez vezet, és van még egy harmadik, független szempontrendszer is, amelynek segítségével a műfajunk megint csak posztmodern formációként írható le. A már említett kritikus, Lauro Zavala egyik tanulmányában a klasszikus, a modern és a posztmodern novella narratív struktúráját hasonlítja össze[4], amelyben a posztmodern elbeszélést úgy írja le, hogy az ha nem is tökéletesen, de megközelítőleg megfelel a minifikció általános jellemzőinek. Zavala megközelítésében a posztmodern novella textuális valóságot tár fel, amely mindig az adott olvasatban konstruálódik meg – ez a jelenség Borgesnél illetve Borgestől kezdve szintén megfigyelhető a rövidprózában –, parodikus, metafikciós, intertextuális hősök jellemzik, és az egész elbeszélés pusztán egy történet elmesélésének szimulálása, nem más, mint imitáció, „olyan mintha", a végkifejlet pedig megint csak látszat, hiányzik a klasszikus elbeszélésből jól ismert kinyilvánítás – az elbeszélő részéről – illetve rádöbbenés – a befogadó részéről. Mindezek a tulajdonságok, valamint a posztmodern szövegre jellemző folyamatos konstruálódás, *Work-in-progress,* a palimpszeszt jellegű minifikciónak szintén sajátossága. A műfaj tehát több irányból közelítve is leírható a Posztmodernitás gondolatkörébe tartozó, vagy azt különböző módon felhasználó elméletek

---

[3] Shaw, Donald L. *Nueva narrativa hispanoamericana: Boom, Posboom, Posmodernismo*. Cátedra, Madrid, 1999.

[4] Zavala, Lauro. *Características del cuento clásico, el moderno y el posmoderno*. IN: Zavala, Lauro. *Cartografías del cuento y de la minificción*. Editorial Renacimiento, España, 2004. pp. 50-65.

segítségével, habár minden esetben a megfelelő megszorítások alkalmazásával. A dolgozat utolsó fejezetét éppen ezért egy olyan megközelítéssel zártuk, amely egy posztmodern paradigmából kiindulva az átírásos szövegekben megnyilvánuló metafikciós koncepciónak egészen más aspektusára világít rá.

Az említett posztmodern paradigma a „hamisítvány, a másolat, az idézet mint eredeti" gondolata, amely tökéletesen vonatkoztatható a palimpszeszt jellegű szövegekre, még akkor is, ha azok speciális értelemben vett hamisítványok, amelyek éppen hamisítvány mivoltukra hívják fel a figyelmet, hiszen különbözni és nem hasonlítani akarnak. Radnóti Sándor *Hamisítás*[5] című monográfiájának segítségével, amely ugyan elsősorban képzőművészeti műalkotások hamisításáról beszél, megállapítottuk, hogy az eredeti és hamisítvány kapcsolatára vonatkozóan felkínált lehetőségek közül a „hamisítvány és eredeti" koncepciója felel meg kutatásaink tárgyának, abban az értelemben, hogy a minifikciós szövegek ironikus kópiaként, olyan hamisítványként viselkednek, amelyek saját maguk fedik fel az eredetitől való különbözőségüket, vagyis hamisítvány jellegüknek köszönhetően függetlenednek és válnak eredetivé. A különbözőségek és azok felfedése azonban akár öncélúvá is teheti a hamisítványt, és végletes esetben el is vághatja azokat a szálakat, amelyek az eredetihez, a klasszikushoz kötik. Az a fajta hamisítvány, amely ily módon felvállalja hamisítvány voltát – attól függetlenül, hogy leszakad–e teljesen az eredetiről vagy sem – egyfajta *disturbatory art* módjára viselkedik, és ideális esetben olyan művészetet képvisel, amely ugyan nem nyújtja a klasszikus művészettől megszokott intenzív esztétikai élményt, viszont vállalja, hogy az, ami: egyszerre bírálója és fenntartója az általa hamisított világnak, „két világ polgára, [...] a művészet hagyományáé, és a saját világáé"[6]. Másként szólva hermeneutikus feladatként értelmezhető, amelyben a szövegek események lesznek, nem tárgyak többé[7], az írás nulla fokára törekednek ugyan, de mint tudjuk, Roland Barthes szavaival élve, ez „kettős posztulációval valósul meg: egyszerre észlelhető a szakítás és a beteljesedés mozgása, az a minden forradalmi helyzetből ismert kép körvonalazódik, amelynek kétértelműsége abban a tényben jut kifejezésre, hogy a

---

[5] Radnóti, Sándor. *Hamisítás*. Magvető, Budapest, 1995.

[6] Radnóti. *Op. cit*. p. 9.

[7] Jauss, Hans Robert. *Recepcióelmélet - esztétikai tapasztalat - irodalmi hermeneutika*. Osiris, Budapest, 1999. p. 206.

Forradalomnak abból kell merítenie, aminek a szétrombolására tör, azt a képet akarja megsemmisíteni, amelyet birtokolni szeretne.”[8]

[8] Barthes, Roland. *A szöveg öröme*. Osiris, Budapest, 1998. p. 48.

A minifikció műfajához és a palimszesztikus írás témájához kapcsolódó publikációk és előadások:

Metamorfosis de fábulas: el mito de Kirke en la minificción. IN: *La metamorfosis en las literaturas en lengua española*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2006. pp. 32-44.

Érase una vez…cuentos de hadas de hoy. Versiones para princesas y príncipes sapo. IN: *La presencia del niño en las literaturas en lengua española.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest , 2007. pp. 426-437., IN: El cuento en Red. N. 18, Otoño 2008. http://148.206.107.10/biblioteca_digital/estadistica.php?id_host=10&tipo=ARTICULO&id=4667&archivo=10-302-4667ank.pdf&titulo=%C9rase%20una%20vez...Cuentos%20de%20hadas%20de%20hoy:%20versiones%20para%20princesas%20y%20pr%EDncipes%20sapo

Reconstrucció d'un mite: L'Antígona de Salvador Espriu. IN: *Az irodalom önismeret. Tanulmányok Kulin Katalin születésnapjára*. Palimpszeszt, Budapest, 2007. pp. 20-36.

El mite de Fedra en el teatre català del segle XX i en altres literatures europees. IN: *Actes del XIVé Col.loqui de Llengua i Literatura Catalanes, Budapest, 2006, Volum I*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2009. pp. 87-98.

Unes altres Fedres i unes altres Antígones: personatges dels mites d'Antígona i de Fedra en el llibre de narrativa breu «Les roques i el mar, el blau» de Salvador Espriu. IN: *Actes del XVé Col.loqui de Llengua i Literatura Catalanes*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (megjelenés alatt)

Verdaderas historias del Génesis. Traducciones (extremadamente) libres de pasajes bíblicos en el género de la minificción. Az előadás elhangzott az *El reverso del tapiz: la traducción literaria en el mundo hispánico* című konferencián, a budapesti Cervantes Intézetben, 2008. május 30-án.

El género de la minificción en la literatura hispanoamericana. Az előadás elhangzott a *Verbum* című filológiai és tudományos folyóirat 10 éves évfordulója alkalmából tartott ünnepi esten az Olasz Kultúrintézetben, Budapesten, 2008. november 27-én.

Egypercesek a kortárs spanyol irodalomban. Bevezető a *Magyar Napló* című folyóirat 2009. májusi számának Európai Figyelő rovatában megjelent spanyol egyperces válogatáshoz.